

ОНУФРІЄНКО Олексій Володимирович,
канд. юрид. наук, доц.,
докторант каф. держ. упр.
та місцевого самоврядування ДРІДУ НАДУ

**ДІАЛЕКТИКА ВЗАЄМОДІЇ ДЕРЖАВИ ТА ІНСТИТУТІВ
ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ
ПУБЛІЧНОГО АДМІНІСТРУВАННЯ**

Аналізуються базові підходи до розуміння сутності взаємодії громадянського суспільства та держави, окреслюється спільне та особливе в них, з'ясовується специфіка процесів одночасного віддалення (дивергенції) та зближення (конвергенції) інститутів громадянського суспільства й держави, і на основі отриманих даних та здобутих результатів описується складна діалектика їх взаємодії.

Ключові слова: державне управління, громадянське суспільство, взаємодія держави і громадянського суспільства, конвергенція, дивергенція, інститути громадянського суспільства і держави.

Onufriienko O. V. Dialectics of interaction of the state and institutes of civil society in context of theory of public administration

In the proposed article base approaches to understanding of essence of interaction of civil society and state has been analyzed, the specific of processes of simultaneous estrangement (divergence) and rapprochement (convergence) of institutes of civil society and state has been carried out, on the basis of findings and attained results difficult dialectics of their interaction is described.

Key words: public administration, civil society, interaction of civil society and state, divergence, convergence, institutes of civil society and state.

Постановка проблеми. Циклічний характер суспільних перетворень в Україні з послідовним посиленням протистояння між соціумом та державою на кожному новому етапі розвитку свідчить передусім про нагромадження споріднених проблем, які не розв'язані системно в попередньому циклі, але «передаються у спадок» наступному періоду. Це пов'язано насамперед із традиційно невисокою ефективністю державного управління, недостатньо розвиненим громадянським суспільством та реалізованою (значною мірою ірраціонально) дисфункційною моделлю їх взаємодії. Усвідомлення циклічної природи соціальних трансформацій у перехідних суспільствах ставить проблему складної діалектики взаємодії під особливим кутом наукового пошуку. Отже, цілком на часі є системні дослідження ефективних форм та моделей динамічної взаємодії інститутів громадянського суспільства та держави, які можуть забезпечити їх розвиток відповідно до гегелівської спіралі, коли кожний наступний виток є не повторенням попереднього, а характеризується новою якістю.

Тематичні дослідження актуалізуються також унаслідок того, що створення розвиненого громадянського суспільства вже не може сприйматися як одна з важливих, але часткових проблем сучасних суспільних наук та практики державотворення, адже мова йде про набуття нею дійсно універсального характеру, про новий рівень розвитку системи державного управління, правової системи, суспільства в цілому, а в кінцевому підсумку – новий етап суспільного прогресу на шляху до глобального громадянського суспільства [10, с. 39].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діалектика взаємодії громадянського суспільства та держави як складне та поліаспектне явище – предмет дослідження філософії та всього спектру суспільних наук. У цьому сенсі постає кілька резонних запитань. Чи може певна суспільна наука претендувати на винятковість (чи особливий характер) у контексті тематичної проблематики? Чи в змозі пізнавальний інструментарій відносно молоді науки державного управління допомогти отримати нові результати, поставивши відому проблему під особливим кутом і при цьому з урахуванням усього багатого розмаїття сучасного суспільного життя? Генеза проблеми громадянського суспільства та його взаємодії з державою наведена в дослідженнях Т. Гоббса, Г. Гегеля, Дж. Локка, Ш. Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, І. Канта, А. де Токвіля та ін. (концептуальні основи вчення та

споріднені ідеї було сформульовано ще за часів античності), які за власним характером були філософсько-синкретичними, здійсненими до формування так званих емпіричних періодів у розвитку самостійних суспільних наук. Остаточна фрагментація синкретичного знання на окремі галузі результувала в подрібнення предмета дослідження та посилення специфіки галузевої методології.

Сучасна філософська думка концентрується переважно на концептуально-ціннісних аспектах теорії громадянського суспільства та історичних етапах її розвитку (К. Бондар, О. Бородій, Ю. Малинка); політологія акцентує увагу на ролі політичних інститутів у моделях взаємодії держави і громадянського суспільства та загальному політико-культурному контексті цих процесів (М. Бойчук, Г. Косов); юриспруденція звичайно звертається до проблематики розвинутих правових систем, що можуть розглядатися як високозначуща ланка сучасного громадянського суспільства (С. Алексєєв), до вивчення механізму правової взаємодії інституту держави та громадянського суспільства (М. Новіков) чи до часткових юридичних проблем у цьому контексті тощо.

Наука державного управління, виходячи з власного предмета, зосереджується на теоретико-методологічних засадах державного управління як цілеспрямованого впливу держави на громадянське суспільство та на їх конкуренції у сфері організаційно-владних повноважень, вивчає механізми державного управління в контексті взаємодії держави і громадянського суспільства, а також функції, структури, повноваження державних органів, діяльність державної служби щодо впровадження цілей, завдань і функцій держави та громадянського суспільства, нарешті, місцеве самоврядування як особливу форму публічної влади. Це дозволяє поставити проблему взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави в контексті специфіки науки державного управління та розпочати її розв'язання з комплексного розроблення категорії «діалектика взаємодії».

Мета статті – проаналізувати базові підходи до розуміння сутності взаємодії громадянського суспільства та держави, виявити в них спільне та особливе, з'ясувати специфіку процесів одночасного віддалення (дивергенції) та зближення (конвергенції) інститутів громадянського суспільства й держави, і на

основі отриманих даних та здобутих результатів описати складну діалектику їх взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Засновниками концепції громадянського суспільства обґрунтовано вважаються античні філософи Арістотель, Платон, Цицерон та вже згадувана плеяда європейських мислителів: Г. Гегель, Т. Гоббс, І. Кант, Дж. Локк, Ш. Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, А. де Токвіль та ін. Вагомий внесок у процес модернізації та осучаснення тематичної проблематики здійснили Х. Арендт, Ю. Габермас, Т. Парсонс, Е. Фром, Ф. Фукуяма тощо.

Проблематика взаємодії держави і громадянського суспільства привертає увагу представників усього спектру сучасних суспільних наук, як вітчизняних, так і зарубіжних. Серед них слід згадати дослідження В. Андрущенка, В. Горбатенка, А. Колодій, П. Надолішнього, О. Паслер, І. Письменного, С. Серьогіна, Ю. Шемшученка та ін.

Історія концептуального розвитку ідеї громадянського суспільства нерозривно пов'язана з постановкою проблеми його взаємодії з державою. Не можна не погодитися з тими сучасними дослідниками, які зазначають, що проблема громадянського суспільства, незважаючи на все різноманіття та багатовимірність концептуальних підходів, різні вектори наукового пошуку, характерні для того чи іншого етапу розвитку науки, неодмінно розглядалася в площині його взаємодії з державою [4, с. 17]. Більше того, не є парадоксальним і висновок про те, що чітке розмежування держави і громадянського суспільства здійснюється переважно з ілюстративно-пізнавальною метою, а реальний взаємозв'язок і взаємопроникнення досягають настільки великого ступеня, що «неможливо механічно відокремити громадянське суспільство від інших, негромадянських, спільнот» [2, с. 18] (тут і далі переклад українською наш. – О. О.) та розглядати їх необхідно як «абсолютно взаємозалежні соціальні величини» [6, с. 101]. При цьому проблема взаємодії громадянського суспільства та держави ставилася й аналізувалася ще в часи античності: вчення про форми правління подавалося крізь призму відносин держави й суспільства в цілому (Полібій), коли зміна окремих форм правління між двома полюсами (монархією і демократією) відбувається відповідно до зміни балансу в цих відносинах (Цицерон) [7, с. 14 – 16].

Думається, що категорія «взаємодія» досить точно позначає відповідні процеси, стаючи ключовим поняттям для тематичних досліджень. У той же час як у минулому, так і за сучасних умов спостерігається тенденція до розширення та поглиблення змісту цього комплексного родового поняття, яке конструюється за допомогою використання різними авторами низки загальнонаукових понять, узятих у різних комбінаціях. Так, відносини громадянського суспільства і держави можуть характеризуватися як протистояння та взаємозалежність у контексті теорії суспільного договору (Т. Гоббс та Дж. Локк та ін.); як конфлікт, що має постійний характер [7, с. 7]; як стосунки двох сторін дихотомії [4, с. 17], як протиборство протилежностей [16, с. 13], як взаємозв'язок [5, с. 39] та взаємне проникнення [4, с. 25], нарешті, як зв'язаність, узгодженість, уподібнення тощо. У тематичних дослідженнях певного поширення набуло також і терміносполучення «діалектика взаємодії», за допомогою якого звичайно намагаються описати антагоністичні тенденції в дихотомії «держава – громадянське суспільство». Значна частина досліджень, передусім на рівні наукової періодики, взагалі не пропонує системного розуміння взаємодії, залишаючись на рівні констатації загальновідомих фактів, або зводиться до ототожнення такої взаємодії зі співпрацею того чи іншого ступеня ефективності чи партнерськими відносинами [12, с. 511; 14, с. 158].

Термінологічні особливості відображають відмінність поглядів на розуміння категорії «взаємодія» стосовно означеного контексту; різні підходи, оперуючи відповідним тезаурусом, часто акцентують увагу лише на деяких аспектах взаємодії громадянського суспільства і держави, на наслідках їх співпраці (ефективної чи ні), формують таким чином релятивістський науковий напрям, який останніми роками набув помітної популярності серед фахівців у сфері суспільних наук.

Зазначене дозволяє констатувати, що єдине загальновизнане поняття взаємодії не є остаточно розробленим чи принаймні потребує подальших уточнень. У той же час *взаємодія* як філософська категорія позначає «загальну форму зв'язку тіл або явищ, що відбувається у їх взаємозміні. Два (або більше) тіла чи явища, що взаємодіють, утворюють систему, в якій здійснюється процес перетворення руху, причини в дію та зворотно» [15, т. 1, с. 250]. При цьому взаємодія характеризується як взаємна зміна сторін системи, у контексті якої рух набуває характеру «кола» [15,

т. 1, с. 250]. Одночасне зближення та віддалення сторін системи є визначальним фундаментом для інших форм, напрямів чи процесів такої взаємодії.

Таким чином, діалектика взаємодії та розвитку громадянського суспільства й держави характеризується одночасним зближенням одних елементів цих систем та віддаленням інших, дією та протидією, чергуванням домінування процесів зближення та віддалення як особливостей відповідних етапів історичного розвитку, політичних, економічних та правових змін, тобто наслідком діалектичних суперечностей у взаємовідносинах між різними елементами, сторонами, тенденціями дійсності, що постійно виникають та розвиваються [15, т. 2, с. 106]. Незначні ціннісні, інституціональні, інструментальні відмінності державних органів та інститутів громадянського суспільства поступово поглиблюються та перетворюються у фундаментальні в контексті їх взаємодії чи, навпаки, нівелюються або зникають унаслідок взаємного зближення. Таке розуміння відрізняється від традиційної для суспільних наук інтерпретації конвергенції та дивергенції як збіжності чи розрізнення громадянського суспільства і держави (в останньому випадку залежно від моделі постулюється первинність чи то громадянського суспільства, чи то держави) [5, с. 39].

Розглянемо, що необхідно розуміти під зближенням, конвергенцією (лат. *convergentio*, від *converge* – сходжуся, наближаюся) громадянського суспільства та держави. Насамперед це зближення інституціональне, що відображає відповідні еволюційні чи революційні зміни в суспільстві. Окремі інститути громадянського суспільства трансформуються у функціональні державні органи. Так, парламент як найвищий законодавчий орган виник із «зібрання мудрих людей» (*witenagemot* в Англії), що мав дорадчі функції при монарху і, у свою чергу, походив від давнього інституту племінних всезагальних зборів. І навпаки, церков, суспільні стани, цехи, лицарські ордени, відмираючи як державні структури, зберігалися як утворення громадянського суспільства [4, с. 32]. Значна частина політичних партій, особливо в багатопартійних системах, постійно «мігрує» між громадянським суспільством та державними органами залежно від подолання прохідного бар'єру, можливості формування парламентської більшості та розподілу посад у міністерствах і відомствах. Волонтерський рух під час збройних конфліктів може фактично бути включеним до складу міністерства (тимчасово), у тому числі міністерства оборони.

Опозиційні політики, втрачаючи посади в державних органах, часто беруть участь у громадському русі тощо.

Конвергенція може відбуватися й у ціннісній площині. Для сучасних демократичних держав є характерним остаточне переорієнтування на проблематику забезпечення прав і свобод людини. Фундамент цих процесів, характерних і для громадянського суспільства, і для держави, закладено загально визнаними орієнтирами: концепціями правової держави і верховенства права, теорією розподілу влад, ідеєю надійного захисту прав і свобод людини, принципами прозорості та підзвітності системи публічного адміністрування, незалежності та відповідальності засобів масової інформації тощо [10, с. 33].

Телеологічна конвергенція полягає передусім у співпраці громадянського суспільства і держави в єдиному напрямі, у здійсненні суспільних перетворень у процесі досягнення сформульованої на консенсусній основі загальної мети (концептуальної моделі).

В інструментальному аспекті зближення може відбуватися за рахунок використання тотожних управлінських засобів, механізмів тощо. Одним із результатів цих тенденцій є концепція «відповідного врядування», сформована під очевидним впливом ідеї прав і свобод людини, що зводиться в кінцевому підсумку до процесів, здійснюваних з метою управління державними справами та ресурсами на умовах забезпечення прав людини [8].

Отже, комплексна багатоаспектна конвергенція є характерною для взаємодії громадянського суспільства і держави. Проте навряд чи можливо за допомогою дослідження фактів, засобів, механізмів, різних аспектів лише зближення запропонувати цілісну модель *взаємодії* громадянського суспільства і держави. Необхідно поставити проблему вивчення взаємопов'язаних процесів не тільки їх зближення, але й віддалення, причому як на макро-, так і на мікрорівнях дійсності. Думається, що такий підхід відповідатиме філософському розумінню категорії «взаємодія» та в цілому буде співвідноситися з практикою застосування відповідних термінів в інших науках.

Сучасні словники іншомовних слів подають визначення конвергенції в контексті біології, етнографії, медицини та мовознавства, одразу посилаючись на протилежний за поняттєвим змістом термін – «дивергенція». Звідси діалектика

взаємовпливу систем, взаємне зближення та віддалення позначаються відповідними антонімічними категоріями: у мовознавстві, наприклад, *конвергенція* та *дивергенція* – це відповідно уподібнення елементів мови або різних мов та перетворення діалектів однієї мови на окремі мови (тобто віддалення діалекту як різновиду мови від стандартної чи літературної мови) тощо [13, с.166 – 167, 286]. Цей досвід також убачаємо доцільним для врахування в контексті тематичних досліджень у площині науки державного управління.

Дійсно, в інституціональному аспекті дивергенція означає порушення чи уповільнення процесів еволюційної трансформації інститутів громадянського суспільства в органи держави, наслідком чого є передусім костеніння і застарівання інститутів державного управління, не спроможних адекватно реагувати на нові суспільні виклики та конфлікти, складність з оновленням та ротацією еліт, втрату зворотного зв'язку системи державного управління із суспільством у цілому, авторитарні тенденції у владі, тиск держави на громадянське суспільство з метою домінування над ним, відсторонення опозиції від управлінських процесів та тяжіння до де-факто однопартійної політичної системи.

Дивергенція ціннісна полягає передусім у втраті спільної ідейно-концептуальної основи, що ускладнює ефективну взаємодію; громадянське суспільство як сфера багатоаспектного самовиявлення громадян та їх об'єднань за визначенням дотримується гуманістичних позицій, ґрунтуючись на принципі поваги до прав і свобод людини. У цьому сенсі істотні ціннісні розбіжності демонструють не тільки авторитарні політичні режими з характерним для них етатизмом, юридичним позитивізмом та архаїчними механізмами державного управління, але й сучасні так звані квазідемократії з їх фундаментальною неспроможністю зблизитися з громадянським суспільством на рівні головних принципів, що звичайно проголошуються під час побудови необхідного в сучасних умовах «фасаду» для міжнародного та регіонального іміджу держави, але не втілюються в життя. Для них є властивим відносно низький рівень правової культури і правосвідомості громадян та неспроможність реалізувати більшість аспектів правової держави як у сфері економічної демократії (реальна свобода підприємництва та свобода договору, недоторканість приватної власності, мінімальне втручання держави в ринкові відносини), так і у сфері демократії

політичної (політичний плюралізм, рівність громадян перед законом, республіканська форма правління (чи конституційна монархія), розподіл влад, свобода громадян та невідчужуваність прав, принцип верховенства права, незалежність судової влади та механізм конституційного контролю тощо) [11, с. 92]. Усебічне забезпечення прав і свобод людини в цій ситуації не входить до цілей діяльності органів державного управління.

Телеологічна дивергенція полягає передусім у неспроможності продукувати спільну концептуальну мету взаємодії і співіснування, основу якої, думається, мала б утворити ідея спільного блага ще в сенсі європейського Просвітництва. Віддаляючись у межах такого сценарію, громадянське суспільство та держава «замикаються на собі», прагнучи досягнути лише власних цілей, що зводяться до забезпечення та розширення самоуправління, посилення й ускладнення бюрократичного апарату відповідно. Замість єдиної загальної мети починають домінувати колективні та навіть приватні цілі окремих акторів. Інструментальна дивергенція свідчить про суттєві розбіжності в управлінських методах тощо. Аналогічні процеси відбуваються й на мікрорівні держави і громадянського суспільства як систем, що перебувають у складній взаємодії.

Висновки. Отже, під діалектичною взаємодією громадянського суспільства як системи забезпечення життєдіяльності будь-якого суспільства, що базується на суспільному розподілі праці та втілена в діяльності різних інститутів [4, с. 32] (політичних партій, громадських об'єднань, недержавних економічних, освітніх та наукових організацій, засобів масової інформації, волонтерських рухів, органів місцевого самоврядування тощо) та держави пропонуємо розуміти передусім складні процеси одночасної багатоаспектної як конвергенції, так і дивергенції, що відбуваються в інституціональній, ціннісній, телеологічній, інструментальній площинах тощо. Таке розуміння тематичної проблематики виглядає цілком обґрунтованим з огляду на такі аналітичні міркування.

По-перше, пропонований підхід дозволяє в перспективі узагальнити тематичні дані філософії і всього спектру суспільних наук (одночасно не дублюючи їх) і, врахувавши цей широкий контекст, поставити проблему вивчення динамічної взаємодії громадянського суспільства та органів державного управління. Значна частина сучасних досліджень концентрує увагу переважно на

теоретичних моделях такої взаємодії, парадигмах розвитку концепцій громадянського суспільства тощо, причому форми його взаємодії з державою виокремлюються дискретно, що заважає побачити динаміку відповідних процесів. Водночас комплексна багатоаспектна взаємодія держави й інститутів громадянського суспільства передбачає, що одночасно відбуваються їх конвергенція та дивергенція, причому баланс (на певному проміжку часу) між цими процесами постійно змінюється, реагуючи на внутрішні та зовнішні фактори.

Залежно від домінування тенденцій до зближення або віддалення форми такої взаємодії доцільно умовно розподілити на конвергентні, дивергентні та змішані (гібридні). Першим притаманна системна конвергенція інститутів громадянського суспільства та держави, певна форма практичної реалізації концепції суспільного договору, переважно еволюційний усталений розвиток відносин між ними, що найбільше проявляється в інституціональній, ціннісній та телеологічній площинах, і внаслідок цього – невелика схильність до системних соціальних криз. Однак навіть у межах найбільш вдалих конвергентних моделей (наприклад, англосаксонських), у так званих сталих демократіях, можуть спостерігатися процеси віддалення як реакція на фундаментальні економічні проблеми та заходи боротьби з ними (примусовий викуп золота у фізичних та юридичних осіб США у 1933 р. відповідно до указу президента США Т. Рузвельта як захід боротьби з Великою депресією, екстраординарне втручання держави в економічні процеси в контексті фінансової кризи 2007 – 2008 рр. тощо) або на зовнішню політику держави (масовий пацифістський рух та конфронтація з державою як відповідь на війну у В'єтнамі, де провідну роль відіграли засоби масової інформації як інститути громадянського суспільства).

Дивергентні суспільства у всьому спектрі (від суспільств з авторитарним політичним режимом до постмодерністських моделей концентрування громадянського суспільства та держави на власних цілях) характеризуються порушенням взаємодії на інституційному та телеологічному рівнях. Незважаючи на те що вони можуть демонструвати парадоксальну стабільність, нагромадження проблем, пов'язаних із віддаленням громадянського суспільства і держави, зі стагнацією системи державного управління, її неповороткість та нездатність ефективно реагувати на соціальні трансформації, неминуче призведе до системної

кризи, конструктивний вихід з якої можливий, як убачається, лише поновленням взаємодії.

По-друге, змішані, або гібридні, суспільства є результатом різноспрямованої взаємодії інститутів громадянського суспільства й органів державного управління. Звичайно в них украй складно виокремити домінуючу тенденцію, особливо в межах незначних проміжків часу, оскільки для них є характерною копіювання необхідних демократичних форм для створення позитивного міжнародного іміджу, що поєднане з неспроможністю забезпечити продуктивну взаємодію між слабким громадянським суспільством та неефективною і корумпованою державою. Може відбуватися інституціональна конвергенція, принаймні на рівні «ротації» політичних партій у парламенті чи оформлення громадських рухів у політичну силу, але результати зміни політичних еліт звичайно є малопомітними, реальні проблеми у відносинах між суспільством і державою не розв'язуються, дивергентні процеси продовжують домінувати в ціннісній та телеологічній площинах. Це звичайно призводить до постійного повторення однотипних циклічних криз; гібридні суспільства в цьому сенсі є найменш стабільними. Водночас саме на проблематиці розбудови громадянського суспільства в таких суспільствах сфокусовані найважливіші питання політики [3, с. 36].

По-третє, окрім окресленої вище складної динаміки взаємодії, акцентування уваги на процесах одночасної конвергенції та дивергенції дозволяє відмежуватися від політично забарвленої дихотомії «демократія – авторитаризм», тим більше що ці категорії в контексті сучасного постмодерністського релятивізму значною мірою втратили усталений поняттєвий зміст, перетворившись на «маркувальні позначки». Виокремлення конвергентних, дивергентних та змішаних форм взаємодії дозволяє наповнити конкретикою явища і процеси, що звичайно описуються розмитими за семантикою термінами «квазідемократія», «новий авторитаризм» тощо; зосередити увагу на циклічних кризах та їх характері (м'який, поміркований, жорсткий), збалансованості чи незбалансованості тощо.

Віддалення в деяких аспектах і навіть кризи дивергенції між громадянським суспільством й органами державного управління є характерними для сталих демократичних країн, і навпаки, в авторитарних державах спостерігаються зворотні процеси, а системне посилення конвергентних процесів може свідчити про

можливість реальної демократизації. Іноді домінуючу тенденцію взагалі виокремити вкрай важко; більшість пострадянських країн розвиваються в цілому різноспрямовано, демонструючи неоднакове співвідношення (баланс) процесів зближення та віддалення, який до того ж може швидко змінюватися в ту чи іншу сторону, набуваючи «маятникового» характеру.

По-четверте, на середньому та мікрорівні соціальної дійсності означений підхід дозволяє актуалізувати деякі проблеми науки державного управління під новим кутом наукового пошуку: роль та функції державної служби в контексті різних форм взаємодії громадянського суспільства і держави – конвергентної, дивергентної, змішаної (гібридної); зміна функцій та управлінських методів органів державного управління під час «криз» дивергенції в конвергентних суспільствах, залежність специфіки формування особистості державного службовця від різних форм взаємодії громадянського суспільства і держави (особливо в ціннісно-концептуальному вимірі); феномен циклічних криз у гібридних суспільствах та моделі виходу з них тощо.

Більшість традиційних проблем, що характеризують взаємодію громадянського суспільства й держави та звичайно розглядаються як різнопланові і не завжди пов'язані між собою, можуть бути описані за допомогою виокремлення процесів зближення та віддалення. Зокрема, характерні для пострадянських країн «рецидиви авторитаризму» є випадком дивергентних тенденцій, властивих гібридним формам взаємодії, а «демократичні зміни та становлення громадянського суспільства», що можуть допомогти запобігти таким рецидивам [1, с. 169 – 170], – системною конвергенцією (коливання в межах означеної вище «маятничкової» моделі).

Баланс конвергентних та дивергентних процесів завжди залежить від особливостей існування та розвитку конкретних суспільств, зумовлюється обранням різних модельних орієнтирів, культурними та релігійними відмінностями, різними парадигмами розвитку суспільства, й особливостями еволюції політичної, правової систем та історичної трансформації державних утворень у цілому та органів державного управління зокрема.

Таким чином, з'ясування цілісної картини взаємовідносин громадянського суспільства й держави, процесів одночасного різноаспектного зближення і

віддалення дозволить у перспективі значно поглибити та уточнити моделі їх взаємодії, акцентуючи увагу на складній діалектиці взаємного впливу інститутів громадянського суспільства та держави. Наука державного управління за допомогою оновленого інструментарію здатна просунути в розв'язанні низки тематичних проблем, не дублюючи дані інших суспільних наук, посилити власну прогностичну функцію та запропонувати концептуальні моделі виходу з характерної для вітчизняного суспільства циклічно повторюваної кризи.

Список використаних джерел

1. **Бородій О.** Громадянське суспільство і держава: чинники протистояння чи розвитку? / О. Бородій // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. «Філософ». – Л., 2010. – Вип. 13. – С. 164 – 171.

2. **Ионин Л. Г.** Теоретико-методологические основы изучения гражданского общества / Л. Г. Ионин // Факторы развития гражданского общества и механизмы его взаимодействия с государством / под ред. Л. И. Яковсона. – М. : Вершина, 2008. – С. 10 – 36.

3. **Кивинен М.** Прогресс и хаос: Социологический анализ прошлого и будущего России : пер. с англ. / М. Кивинен. – СПб. : Академ. проект, 2001. – 272 с.

4. **Косов Г. В.** Модели взаимодействия гражданского общества и государства в глобальной общественно-политической системе : монография / Г. В. Косов, О. В. Паслер / под ред. А. А. Вартумяна. – Ставрополь : Ставролит, 2010. – 230 с.

5. **Костючков С. К.** Громадянське суспільство і держава: політико-правові та соціальні аспекти взаємодії / С. К. Костючков // Наук. пр. Чорномор. держ. ун-ту ім. Петра Могили. Сер. «Політологія». – 2012. – Т. 182. – Вип. 170. – С. 38 – 40.

6. **Мамут Л. С.** Гражданское общество и государство: проблема соотношения / Л. С. Мамут // Общественные науки и современность. – 2002. – № 5. – С. 94 – 103.

7. **Медушевский А. Н.** Теория конституционных циклов / А. Н. Медушевский. – М. : Издат. дом ГУ ВШЭ, 2005. – 574 с.

8. **Новак-Каляєва Л. М.** Права людини у державному правлінні: теоретико-методологічний аспект : монографія / Л. М. Новак-Каляєва. – Л. : ЛРІДУ НАДУ, 2013. – 396 с.

9. **Новіков М. М.** Об'єднання громадян у механізмі взаємодії держави і громадянського суспільства : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / М. М. Новіков ; НУВС МВС України. – Х., 2002. – 17 с.

10. **Онуфрієнко О.** Розбудова громадянського суспільства як результат універсального державно-правового зближення: теоретичні пошуки / О. В. Онуфрієнко // Держ. упр. та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2014. – Вип. 4(23). – С. 32 – 43.

11. **Осакве К.** Сравнительное правоведение в схемах: общая и особенная части / К. Осакве. – М. : Дело, 2002. – 464 с.

12. **Поклонська О. Ю.** Взаємодія інститутів громадянського суспільства та демократичної правової держави в Україні / О. Ю. Поклонська // Форум права. – 2009. – № 3. – С. 506 – 512.

13. **Словник** іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К. : Наук. думка, 2000. – 680 с.

14. **Співак Д. П.** Форми взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства (політико-правовий аналіз) / Д. П. Співак // Вісн. СевНТУ : зб. наук. пр. Сер. «Політологія». – Севастополь, 2011. – Вип. 123. — С. 158 – 161.

15. **Философская** энциклопедия : в 5 т. / под ред. Ф. В. Константинова. – М. : Совет. Энцикл., 1960.

16. **Шабров О. Ф.** Реформа государственной службы: открытость и эффективность? / О. Ф. Шабров // Социология власти. – 2005. – Т. 5, № 3. – С. 5 – 14.

List of references

1. **Borodii O.** Hromadianske suspilstvo i derzhava: chynnyky protystoiannia chy rozvytku? / O. Borodii // Visn. Lviv. un-tu. Ser. «Filosof». – L., 2010. – Vyp. 13. – S. 164 – 171.

2. **Yonyn L. H.** Teoretyko-metodolohycheskye osnovy yzuchenyia hrazhdanskoho obshchestva / L. H. Yonyn // Faktory razvytyia hrazhdanskoho

obshchestva y mekhanyzmy eho vzaymodeistviya s hosudarstvom / pod red. L. Y. Yakobsona. – M. : Vershyna, 2008. – S. 10 – 36.

3. **Kivinen M.** Progress i haos: Sotsiologicheskiy analiz proshlogo i budushego Rossii : per. s angl. / M. Kivinen. – SPb. : Akadem. proekt, 2001. – 272 s.

4. **Kosov G. V.** Modeli vzaimodeystviya grazhdanskogo obschestva i gosudarstva v globalnoy obschestvenno-politicheskoy sisteme : monografiya / G. V. Kosov, O. V. Pasler / pod red. A. A. Vartumyana. – Stavropol : Stavrolit, 2010. – 230 s.

5. **Kostiuchkov S. K.** Hromadianske suspilstvo i derzhava: polityko-pravovi ta sotsialni aspekty vzaiemodii / S. K. Kostiuchkov // Nauk. pr. Chornomor. derzh. un-tu im. Petra Mohyly. Ser. «Politolohiia». – 2012. – T. 182. – Vyp. 170. – S. 38 – 40.

6. **Mamut L. S.** Grazhdanskoe obschestvo i gosudarstvo: problema sootnosheniya / L. S. Mamut // Obschestvennyie nauki i sovremennost. – 2002. – № 5. – S. 94 – 103.

7. **Medushevskiy A. N.** Teoriya konstitutsionnyih tsiklov / A. N. Medushevskiy. – M. : Izdat. dom GU VShE, 2005. – 574 s.

8. **Novak-Kaliaieva L. M.** Prava liudyny u derzhavnomu pravlinni: teoretyko-metodolohichni aspekt : monohrafiia / L. M. Novak-Kaliaieva. – L. : LRIDU NADU, 2013. – 396 s.

9. **Novikov M. M.** Obiednannia hromadian u mekhanizmi vzaiemodii derzhavy i hromadianskoho suspilstva : avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.01 / M. M. Novikov ; NUVS MVS Ukrainy. – Kh., 2002. – 17 s.

10. **Onufriienko O.** Rozbudova hromadianskoho suspilstva yak rezultat universalnoho derzhavno-pravovoho zblyzhennia: teoretychni poshuky / O. V. Onufriienko // Derzh. upr. ta mistseve samovriaduvannia : zb. nauk. pr. – D. : DRIDU NADU, 2014. – Vyp. 4(23). – S. 32 – 43.

11. **Osakve K.** Sravnitelnoe pravovedenie v shemah: obschaya i osobennaya chasty / K. Osakve. – M. : Delo, 2002. – 464 s.

12. **Poklonska O. Yu.** Vzaiemodiia instytutiv hromadianskoho suspilstva ta demokratychnoi pravovoi derzhavy v Ukraini / O. Yu. Poklonska // Forum prava. – 2009. – № 3. – S. 506 – 512.

13. **Slovnyk** inshomovnykh sliv / uklad. : S. M. Morozov, L. M. Shkaraputa. – K. : Nauk. dumka, 2000. – 680 s.

14. **Spivak D. P.** Formy vzaiemodii derzhavy ta instytutiv hromadianskoho suspilstva (polityko-pravovyi analiz) / D. P. Spivak // Visn. SevNTU : zb. nauk. pr. Ser. «Politolohiia». – Sevastopol, 2011. – Vyp. 123. — S. 158 – 161.

15. **Filosofskaya** entsiklopediya : v 5 t. / pod red. F. V. Konstantinova. – M. : Sovet. entsykl., 1960.

16. **Shabrov O. F.** Reforma gosudarstvennoy sluzhby: otkryitost i effektivnost? / O. F. Shabrov // Sotsiologiya vlasti. – 2005. – T. 5, № 3. – S. 5 – 14.